

Myszor przywoływany w przypisie 402 na stronie 624 w ubiegłym roku przeszedł na emeryturę. W tym wypadku jednak są to mało istotne drobiazgi, ponieważ w momencie powstawania publikacji wymienione osoby jeszcze żyły lub pracowały naukowo (ks. Myszor).

Jednakże przy postaciach opisanych w przypisach warto uwzględnić wskazane poprawki, jeżeli planowane jest kolejne wydanie wspomnień. Tak samo warto poprawić opis pod zdjęciem zamieszczonym na stronie 844. Brzmi on: „Obchody 600-lecia prymasostwa w Polsce. Obok autora bp Wojciech Polak (z lewej), obecnie Prymas Polski”. Jeżeli to zdjęcie faktycznie jest z 2017 r. opis ten powinien brzmieć: „Obchody 600-lecia prymasostwa w Polsce. Obok autora abp Wojciech Polak (z lewej), Prymas Polski”. Bo jak wiadomo, abp Polak pełni tę funkcję od 2014 roku³². Przy okazji wspominając ks. Wincentego Granata w przypisie 24 na stronie 330, można było wspomnieć, że obecnie jest to sługa Boży. Proces beatyfikacyjny ks. Granata jest w toku³³.

Podsumowując, wskazane błędy sprowadzają się do drobiazgów. Jednakże zwracają one uwagę, ponieważ są zauważalne. Mimo wykazanych niedoskonałości i niedociągnięć książka jest warta zainteresowania. Docenić trzeba bowiem trud włożony w jej powstanie, który był niemały. Dotyczy to zarówno ks. prof. Zygmunta Zielińskiego, który podjął się spisania wspomnień, jak również prof. Rafała Łatki, który wykonał mrowczą pracę, przygotowując ich opracowanie naukowe. Dzięki temu można poznać cząstkę historii Polski także poprzez lekturę prezentowanych wspomnień, które będą ważnym źródłem dla historyka. Ks. prof. Zieliński bowiem – podobnie jak inni autorzy publikacji tego typu – opisuje pewne wydarzenia jako ich świadek. Jednocześnie lektura prezentowanej publikacji jest okazją na spojrzenie na ks. prof. Zielińskiego jako naukowca z jednej strony, a jako jej świadka z drugiej.

Daniel Szlachta

„Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 54,1 (2021), s. 119-122

Ks. Dawid Ledwoń, *Świadectwo Ojca w czwartej Ewangelii. Studium egzegetyczno-teologiczne*, Katowice 2017, ss. 271

Czwarta Ewangelia kanoniczna od wieków fascynuje komentatorów, biblistów, teologów, ale także wiernych, którzy medytując nad natchnionym zapisem, coraz pełniej odkrywają prawdę o Słowie, które stało się Ciałem i rozbiło namiot pośród swojego ludu (J 1,14). Czytając uważnie tekst Ewangelii Janowej, zauważamy, że jest ona jedyną księgą Nowego Testamentu mówiącą wprost o Bogu Ojcu, który świadczy o swoim Synu. Kategoria świadectwa, tak ważna dla tradycji Janowej, jest przedmiotem zainteresowania wielu autorów. W ten szeroki nurt naukowych dociekań wpisuje się przygotowana przez ks. Dawida Ledwonía książka zatytułowana *Świadectwo Ojca w czwartej Ewangelii*.

³² Nominacja abp. Polaka na urząd prymasa nastąpiła 17 V 2014 r., a ingres miał miejsce 7 czerwca tego roku.

³³ Por. K. Białecki, *Granat Wincenty (1900-1979)*, w: *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 1, red. R. Łatka, Warszawa 2020, s. 120-124. Zob. także A. Nossol, H. I. Szumił, *Granat Wincenty*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 1, red. E. Gigilewicz, Lublin 2018, s. 287-289.

Studium egzegetyczno-teologiczne, wydana przez Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Publikację otwiera obszerne *Wprowadzenie* (s. 15-45), które zawiera wszystkie niezbędne i wymagające omówienia kwestie. Autor rozpoczyna od syntetycznego zaprezentowania problematyki związanej ze świadectwem Ojca o Synu w czwartej Ewangelii. Następnie krótko, ale jasno definiuje obraną metodę badawczą, którą będzie podejście synchroniczne, traktujące księgę biblijną jako całość, analizujące tekst Ewangelii w jej kanonicznej postaci. Autor słusznie zauważa także, że w pracy będzie konieczne uwzględnienie dotychczasowych osiągnięć egzegetycznych, co zresztą czyni konsekwentnie i rzetelnie w całej książce. Kolejnym zagadnieniem podjętym we *Wprowadzeniu* jest bardzo szczegółowe i wyczerpujące omówienie *status quaestionis* ze wskazaniem wielu opracowań podejmujących bezpośrednio lub pośrednio omawianą problematykę. Analizując obszerną literaturę zagraniczną i polską, autor podzielił wszystkie publikacje według sposobu przedstawiania świadectwa Ojca: w ujęciu relacyjnym, jako kategorię jurydyczno-teologiczną oraz w ujęciu teologalno-strukturalnym. Przegląd dotychczasowych publikacji na temat świadectwa Ojca w czwartej Ewangelii prowadzi autora do słusznej konkluzji, że „przeprowadzone na przestrzeni minionych dziesięcioleci badania dotyczące zakreślonej problematyki, zarówno w biblistyce polskiej, jak i zagranicznej, nie przedstawiają spójnej oraz możliwie wyczerpującej odpowiedzi. Dlatego warto zbadać zależność chrystologii i paterologii w czwartej Ewangelii, na których styku znajduje się zagadnienie świadectwa Ojca o Synu. Wydaje się, że w teologii Janowej temat ten nie jest równorzędny względem pozostałych, które wyróżnia tradycyjna egzegeza, ale nadaje ton całości narracji. Odsłania się w niej bowiem, dzięki świadectwu Ojca, tajemnica życia Jezusa, Jego misja i celowość przyjścia do świata (zob. J 1,12)” (s. 43). Ostatnia część *Wprowadzenia* zawiera syntetyczne omówienie struktury pracy oraz zawartości poszczególnych jej rozdziałów. Warto od razu zaznaczyć, że zaproponowana struktura jest logiczna, konsekwentna i całkowicie odpowiada tytułowi książki.

Temat świadectwa Ojca autor rozpracowuje w czterech rozdziałach. Pierwszy, zatytułowany *Biblijna perspektywa świadectwa Ojca w czwartej Ewangelii* (s. 47-111), ukazuje świadectwo Boga na tle Starego Testamentu jako świadectwo prawdziwe (J 5,32) i większe od Janowego (J 5,36). Ks. Ledwoń podaje kryteria wyboru tekstów Starego Testamentu (cytaty, aluzje, odzwierciedlenie działania Boga w historii Starego Testamentu i w życiu Jezusa – jako Syna Bożego, związki z wydarzeniami paschalnymi Jezusa), aby następnie omówić trzy aspekty świadectwa Boga w czwartej Ewangelii. Pierwszy stanowi Boża wypowiedź jako świadectwo Ojca, sformułowane według wzoru Starego Testamentu, jako świadectwo Tego, który posłał (J 1,33) i świadectwo głosu z nieba (J 12,28). Drugim aspektem świadectwa Ojca jest słowo spisane, zawarte najpierw w wypowiedziach Syna: w dialogu z Natanaelem (1,47-51), podczas oczyszczenia świątyni (2,13-22), w dialogu z Nikodemem (3,1-21), w dialogu z Samarytanką przy studni w Sychar (4,1-26), podczas mowy eucharystycznej (6,26-59), podczas wystąpienia w Świątyni Namiotów (7,1-53), podczas nauczania w świątyni (8,12-20), w sporach o boską tożsamość Jezusa (8,21-59), w mowie o Dobrym Pasterzu (10,1-19), w sporach podczas uroczystości Poświęcenia świątyni (10,22-39), podczas ostatniej wieczerzy (13,18-20), w mowie pożegnalnej o zjednoczeniu z Chrystusem (15,25), w mowie pożegnalnej o powtórny przyjściu (16,32) i podczas pojmania Jezusa w Ogrójcu (18,5); zawarte także w wypowiedziach bohaterów ewangelicznej narracji: Jana Chrzciciela, Natanaela, Matki Jezusa, niewidomego od urodzenia, Żydów oraz w komentarzach ewangelisty-narratora: w scenie wyrzucenia przepkupniów ze świątyni (2,17,22), w scenie wjazdu Jezusa do Jeruzolimy (12,15.16.38.40.41), w narracji o ukrzyżowaniu (19,24), w narracji o śmierci Jezusa (19,28-30). Trzeci aspekt świadectwa

Ojca to dzieła Jezusa. Autor rozpoczyna od ukazania ich starotestamentowego tła, ojcostwa Boga w dziełach Syna oraz synostwa Jezusa w wypełnianiu tych dzieł. Krótkie podsumowanie syntetycznie zbiera wnioski z przeprowadzonych dotychczas badań.

Drugi rozdział nosi tytuł *Świadcstwo „innego” (5,31-47)* (s. 113-174), jest szczegółową i bardzo wnikliwą analizą egzegetyczną Janowej perykopy, na którą składa się wyznaczenie jej granic (delimitacja), omówienie kontekstu narracyjnego, krytyka tekstu oraz przekład wraz z uwagami filologicznymi, omówienie struktury tekstu, a także obszerna analiza w kontekście, przeprowadzona zgodnie z ustaloną wcześniej strukturą perykopy. Bardzo rzetelna egzegeza prowadzi do słusznej konkluzji, że Jezus mówi „przeciwnikom o Bogu jako Ojcu świadczącym, «innym» (5,32), to znaczy takim, który dla Żydów jest Bogiem nieznanym zarówno przez osobiste doświadczenie, jak i przez brak wiary (5,37-38). Jego świadectwo jest prawdziwe ze swej istoty, a nie ze względu na ludzki osąd (5,43). Nie zamyka się też ono w przeszłości, nie jest faktem jednostkowym, ale rozciąga się w czasie, aktualizując w dziełach powierzonych Jezusowi do wykonania (5,36). Bóg Ojciec przemawia do Syna, mówi o Synu, świadcząc o Nim także poprzez Prawo i Pisma (5,39) oraz posługując się człowiekiem jako prorokiem (5,33.46). Wzmiankowane przez Chrystusa świadectwo Jana Chrzciciela i Mojżesza realizuje następujące zadania: służy przekazywaniu słowa Bożego, objawieniu woli Ojca i świadczeniu o Synu” (s. 174).

W kolejnym, trzecim rozdziale *Świadcstwo „widzącego” (J 19,31-37)* (s. 175-220) ks. Ledwoń poddaje wnikliwej analizie perykopę Janową o świadectwie naocznego świadka na Gólgocie, który przekazuje słowo Boże, objawia wolę Ojca i świadczy o Synu. Na przeprowadzoną egzegezę konsekwentnie składają się wszystkie elementy, podobnie jak w poprzednim rozdziale: wyznaczenie jej granic (delimitacja), omówienie kontekstu narracyjnego, krytyka tekstu oraz jego przekład wraz z uwagami filologicznymi, omówienie struktury fragmentu oraz obszerna analiza w kontekście, przeprowadzona zgodnie z ustaloną wcześniej strukturą perykopy. Podobnie jak wcześniej, egzegeza jest wyczerpująca, dokładna, miejscami nawet bardzo szczegółowa (np. krytyka tekstualna czy uwagi filologiczne), prowadzona zgodnie z obraną metodą i podejściem synchronicznym. Zaproponowana analiza perykopy pozwala wyciągnąć słuszny wniosek, że „w narracji o przebicciu boku Jezusa (19,31-37) zawierają się wszystkie wymienione w czwartej Ewangelii sposoby świadczenia Ojca o Synu: od znaku, którego funkcję spełnia w narracji wypłynięcie krwi i wody (19,34), przez mowę naocznego świadka (19,35), po przywołane przez niego słowa Pism (19,36.37). Anonimowość i wiarygodność świadczącego o wydarzeniach na Gólgocie odpowiada cechom świadectwa «innego» w 5,32” (s. 220).

Ostatni rozdział, czwarty, recenzowanej publikacji jest refleksją poświęconą świadectwu Ojca w kontekście zmartwychwstania Jezusa, stąd nosi tytuł *Świadcstwo Ojca a zmartwychwstanie Syna* (s. 221-249). Autor podejmuje tutaj analizę narracji o zmartwychwstaniu Chrystusa, starając się odpowiedzieć na trzy zasadnicze pytania: 1) czy zmartwychwstanie Jezusa można określić mianem świadectwa Ojca o Synu?; 2) w jaki sposób stanowi ono świadectwo o Ojcu Jezusa, który jest Bogiem?; 3) czy świadectwo umiłowanego ucznia jest zależne od Ojca Jezusa i odpowiada zawartym w czwartej Ewangelii kryteriom świadectwa o Synu? Poprawnie przeprowadzona refleksja egzegetyczna oraz teologiczna pozwala stwierdzić autorowi, że zmartwychwstanie, będące znakiem ostatecznie potwierdzającym tożsamość Jezusa, jest świadectwem Ojca o Synu (J 20,1-13), popaschalne chrystofanie są znakami i świadectwem o Ojcu (J 20,14-29; 21,1-23), zaś świadectwo umiłowanego ucznia jest zależne od Boga Ojca i odpowiada zawartym w Ewangelii Jana kryteriom świadectwa o Synu (J 20,30-31; 21,24-25). W podsumowaniu swoich dociekań autor próbuje także dać odpowiedź na ciekawe pytanie: skoro zmartwychwstanie jest odczytywane w kluczu świadectwa, dlaczego w narracji brakuje

terminów, które nawiązywałyby do tej kategorii? Zdaniem autora, „wynika to z wiedzy bohaterów narracji o tym, kim jest Jezus” (s. 243).

Po czwartym rozdziale odnajdujemy krótkie *Zakończenie*, któremu autor nadał tytuł *Rola świadectwa Ojca w teologii czwartej Ewangelii* (s. 251-253). Ks. Ledwoń podsumowuje wyniki swoich badań, ukazuje specyfikę tematu świadectwa u Jana w zestawieniu z synoptykami oraz podkreśla wagę i znaczenie świadectwa Ojca o Synu dla struktury i teologii czwartej Ewangelii. Można mieć wrażenie, że zakończenie jest dość lakoniczne i pozostawia pewien niedosyt, zwłaszcza w zestawieniu z wcześniejszymi, bardzo pogłębianymi i obszernymi analizami i wnioskami.

Na końcu znajduje się bogata bibliografia (s. 255-266), poprawnie sporządzona i podzielona na kodeksy, ewangeliarze i inne księgi liturgiczne, wydania krytyczne, konsultowane przekłady, dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła i źródła patrystyczne, źródła judaizmu, pomoce filologiczne i wstępy, komentarze i opracowania. Po bibliografii znajdziemy indeks autorów (s. 267-271) oraz dwa streszczenia w języku włoskim i angielskim.

Podsumowując, chciałbym podkreślić, że omawiana publikacja jest niezwykle cennym wkładem w poznanie teologii czwartej Ewangelii. Stanowi bardzo rzetelne i konsekwentne metodologicznie studium egzegetyczne i teologiczne zagadnienia świadectwa Ojca o Synu w Ewangelii Janowej. Nie jest tylko zwykłym zebraniem dotychczas przeprowadzonych badań, ale owocem samodzielnych poszukiwań naukowych autora, które pozwalają formułować nowe wnioski i oryginalne rozwiązania czy sugestie teologiczne. Stanowi wymowne świadectwo erudycji autora, jego dobrego warsztatu egzegetycznego oraz znajomości teologii czwartej Ewangelii. Warto także zauważyć, że książka została napisana bardzo poprawnym językiem, komunikatywnym i zrozumiałym także dla szerszego grona odbiorców.

Jestem przekonany, że książka ks. Dawida Ledwońa jest kolejnym pięknym świadectwem rzetelnej pracy oraz głębokiej refleksji egzegetycznej i teologicznej polskich biblistów. Z pewnością przyczyni się do lepszego poznania czwartej Ewangelii odczytanej jako jedyny w swoim rodzaju zapis świadectwa Boga Ojca o Synu Jezusie Chrystusie, które wskazuje na „nieprzerwaną aktywność Boga w dziejach zbawienia” (s. 253) oraz „służy podkreśleniu w nich absolutnej nowości, jaką jest przyjście Syna Bożego, a zwłaszcza Jego śmierć i zmartwychwstanie, przez które Ojciec i Bóg Jezusa staje się także Ojcem i Bogiem dla uczniów Chrystusa” (s. 253).

Ks. Paweł Podeszwa

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny

„Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 54,1 (2021), s. 122-124

Ks. Marcin Worbs, *Chrystocentryzm w liturgii w ujęciu Josefa Andreasa Jungmanna*, Opole 2019, ss. 229

Autorem recenzowanej książki jest dobrze znany w środowisku teologiczno-liturgicznym w Polsce ks. Marcin Worbs, ceniony i rozpoznawalny znawca twórczości